

Μακεδονικά

Vol 14, No 1 (1974)

"Θραξ Ιππεύς", "Πρωτοβούλγαροι" και παράδειγμα προς αποφυγήν

Φώτιος Μ. Πέτσας

doi: [10.12681/makedonika.585](https://doi.org/10.12681/makedonika.585)

Copyright © 2014, Φώτιος Μ. Πέτσας

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Πέτσας Φ. Μ. (1974). "Θραξ Ιππεύς", "Πρωτοβούλγαροι" και παράδειγμα προς αποφυγήν. *Μακεδονικά*, 14(1), 387–392. <https://doi.org/10.12681/makedonika.585>

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

«ΘΡΑΞ ΠΙΠΕΥΣ», «ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΓΑΡΟΙ» ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΠΡΟΣ ΑΠΟΦΥΓΗΝ

Πρέπει να πούμε την Ιστορία σύντομα, άλλ' από την αρχή:

Τό 1872 ο Felix Kanitz ανακάλυψε ένα ανάγλυφο λαξευμένο πάνω σε βράχο, κοντά στο χωριό Madara, στη βορειοανατολική Βουλγαρία. Ό άπότομος βράχος είναι 80 μ. ψηλός, τό ανάγλυφο είναι στά 23 μ. τοϋ ύψους, και έχει 2 μ. ύψος, 3 μ. πλάτος. Λείψανα μεγάλης επιγραφής σώζονται άριστερά, δεξιά και κάτω από τό ανάγλυφο. Καλύπτουν μία επιφάνεια περίπου 40 μ². Ύπολογίζονται 1.000 περίπου γράμματα, αλλά μερικέσ δεκάδες μόνον διαβάζονται όπως-όπως. Τά άλλα είναι φθαρμένα. Τό ανάγλυφο παριστάνει ένα καβαλάρη πρós δεξιά, από πίσω του τρέχει ένα σκυλί και κάτω από τό άλογο εικονίζεται, μαζεμένο στά γόνατα, ένα λιοντάρι.

Ό πρώτος πού είδε τό ανάγλυφο από κάτω, ό F. Kanitz, πήρε τόν καβαλάρη για Ήρακλη ή Ή Αί-Γεώργη και την επιγραφή για λατινική.

Δώδεκα περίπου χρόνια άργότερα ό γνωστός Τσέχος Ιστορικός Κωνσταντίνος Jireček¹ διαπίστωσε, ότι ή επιγραφή είναι ελληνική και έρμήνευσε τό ανάγλυφο ώς παράσταση «θρακός Ιππέωσ», όπως λέγονται μία κατηγορία όλόκληρη αναγλύφων στο Θρακικό κυρίως χώρο, και γενικότερα στο Βαλκανικό και άλλου.

Άλλά τό 1895, ένας άλλος Τσέχος, καθηγητής τών Μαθηματικών αυτός, στο Λύκειο τής Βάρνας τότε, ό K. Škorpil, πέρασε τό μνημείο για «πρωτοβουλγαρικό» και, μαζί με άλλα, τό λάνσαρε μ' ένα πρόχειρο σχέδιο στην παγκόσμια επιστήμη ώς βασικό για τή γνώση τών «πρωτοβουλγάρων» μνημείο, τό όποιο οί σύγχρονοι Βούλγαροι τό καλοδέχθηκαν με ένθουσιασμό, τό μελέτησαν έμβριθώς και τό δημοσίευσαν επανειλημμένως.

Ό Škorpil συμπληρώνοντας τά κενά τής φθαρμένης επιγραφής κατά φαντασίαν διάβαζε και τό όνομα του Κρούμου (802-814) και δύο άλλων Βουλγάρων ήγεμόνων, αλλά και τή λέξη PINOKOPIHMEHOΣ, τάχα αντί του Ρινόμητος, όπως είναι γνωστός ό Βυζαντινός αυτοκράτωρ Ίουστινιανός Β' (685-695 και 705-711). Ή θεωρία προχώρησε ώς τό σημείο να θεωρηθί ό καβαλάρης του αναγλύφου παράσταση του Κρούμου. Ή φτωχή Ιστορία τών «πρωτοβουλγάρων» άποκοτούσε έτσι και ένα μνημείο ήρωικό! Με κάθε ευκαιρία ό «έθνικό μνημείο» παρουσιάστηκε σε ποικίλα δημοσιεύματα. Και άφου άρχισε ό κατήφορος τά έθνικά μνημεία του είδους πολλαπλασιάζονταν και έξογκώνονταν σάν χιονοστιβάδα. Τά έρείπια κοντά στο τουρκοχώρι τής Βουλγαρίας Aboba ταυτίσθηκαν πρós τήν Pliska, τήν πρωτεύουσα τών «πρωτοβουλγάρων» κ.ο.κ.

«La theorie s'est conservée, elle est devenue traditionnelle, donc tabou, et les fouilles, qu' on mène de temps à autre, pourront durer des dizaines d'années, ce qui n'est pas bien entendu un hasard», παρατηρεί ό Τσέχος καθηγητής D. Krandzhalov στο περιοδικό τής Βελγικής Ήταιρείας Βυζαντινών Σπουδών².

1. «Archaeol.-Epigraphische Mittheilungen», τ. 10, Βιέννη 1886, σ. 196 κ.έ.

2. B. K r a n d z h a l o v, Les reliefs du Cavalier Thrace et la tradition problématique de

Τό 1924 όλόκληρη άποστολή 20 περίπου άρχαιολόγων, Βουλγάρων και άλλων, ένήργησε έρευνες στην περιοχή του χωριού Madara. Ή βουλγαρική κυβέρνηση έκοψε και κέρματα τών 5 και 10 λέβα με την εικόνα του καβαλάρη, του Κρούμου δΉθεν, και με τ' όνομά του. Άλλά τό άποτέλεσμα τών έρευνών του 1926, ώς πρός τό άνάγλωφο, τό δημοσίευσσε τό 1932 ο Ίδιος ο Ϊkorpil και άπέριψε μόνος του τή θεωρία του, ότι τό άνάγλωφο παριστάνει τόν Κρούμο. Είπε πώς εικονίζεται ο «θεός τής Όδησσού», ο «Θράξ ίππεύς», δηλαδή μνημείο τής άρχαιότητος άσχετο με τούς «πρωτοβουλγάρους».

Γιά τή δυσανάγνωστη έπιγραφή όμως, ώς άποτέλεσμα τών νέων έρευνών, δόθηκε νέα άνάγνωσή της με έξ όνόματα Βουλγάρων ήγεμόνων. Άλλ' άμέσως έπειτα, τό 1935, ο Βούλγαρος καθηγητής V. Beşevliev δημοσίευσε νέα άνάγνωση τής έπιγραφής και άντι έξ Βουλγάρων ήγεμόνων διάβαζε μόνον τρία όνόματα, όσα και ο Ϊkorpil δηλαδή, με τή διαφορά ότι αυτός άντι του Κρούμου (802-814 μ.Χ.) διάβαζε άλλου ήγεμόνος τό όνομα: Κρουμέσις (739-756 μ.Χ.).

Αυτά πριν από τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Τό 1949 ο Τσέχος καθηγητής D. Krandžalov έπεχείρησε παραλληλισμό τών τριών διαφορετικών άναγνώσεων τής έπιγραφής. «Les résultats furent décevants, car ils se contredisaient réciproquement d'une façon parfois peu civile»¹.

Γενικά, μεταξύ 1947 και 1950 ύπήρξε κάποια κριτική στάση άπέναντι τών θεωριών περί «πρωτοβουλγάρων» κ.λ.

Άλλά τό 1954 ο V. Beşevliev ήγήθη μιας νέας δεκαμελούς άποστολής ειδικών, πάλι γιά τή μελέτη τής περίφημης έπιγραφής. Οί δέκα ήταν φίλοι και μαθηταί του Beşevliev. Οί έννέα προσπάθησαν νά στηρίξουν τή θεωρία του καθηγητού. Ό δέκατος όμως είχε διαφορετική γνώμη. Ήταν ο Stamen Mikhailov, ύποδιευθυντής του Έθνικού Μουσείου τής Σόφιας. Οί μελέτες τών έννέα δημοσιεύθηκαν. Ή δέκατη όχι. Και τότε ο Mikhailov άπευθύθηκε στον καθηγητή D. Krandžalov στην Τσεχοσλοβακία. Τού έγραψε τήν ιστορία: «Mes conclusions sont considérées comme hérétiques et je ne peux pas les défendre librement. Malheureusement, la hunnomanie est chez nous aussi forte qu' au temps de Filov... L'archéologue qui a une autre opinion sur les questions en discussion se fraie difficilement un chemin. Il est condamné à l' isolement. Je vous donne une exemple. J'ai écrit dernièrement un article «Sur la question des parallèles pour le Cavalier de Madara». Cet article devait être publié dans la revue contenant les résultats des dernières recherches sur le relief de Madara. Mais parce que, dans cet article, je rejette l'origine bulgare du relief, le conseil scientifique de l' Institut, dont font partie des personnes acquises à la theorie de Filov et de Fehér, n'a pas accepté mon article. Ainsi, je me trouve maintenant dans une situation sans issue: pour Pliska, Preslav et Madara, je ne peux écrire que dans l' esprit dans lequel on écrivait sur ses questions avant le 9 Septembre 1944»².

Και ο Βούλγαρος ύποδιευθυντής του Μουσείου τής Σόφιας ζητεί από τόν καθηγητή του Πανεπιστημίου στην Τσεχοσλοβακία νά του δημοσιεύσει τήν άπαγορευμένη μελέτη σ' ένα τέσχιχο περιοδικό: «C'est la seule voie qui me reste pour pouvoir publier cet article,

l'histoire protobulgare (άνακοίνωση στό V Διεθνές Συνέδριο Κλασικών Σπουδών, Βόννη, Σεπτ. 1969), «Βυζάντιον», τ. 39 (1969), σ. 137-151 και πίν. I-VI.

1. B. K r a n d ž a l o v, έ.ά., σ. 143.

2. «Βυζάντιον», έ.ά., σ. 144 κ.έ. Μου θυμίζει... Μαρινάτο, ο όποιος μου άπαγόρευσε τή δημοσίευση άπαντήσέωσ μου, πού τελικά τή δημοσίευσσε στα «Μακεδονικά», τ. 10 (1970), σ. 287 κ.έ.

c'est le seul chemin que l'on puisse suivre pour pouvoir s'opposer aux falsifications les plus récentes de l'archéologie bulgare»¹.

Ένα παράδειγμα του τρόπου, με τον οποίο διαβάζονται τὰ σωζόμενα μέρη τῆς ἐπιγραφῆς καὶ συμπληρώνονται τὰ ἐλλείποντα:

Ὁ Fehér σὲ τρία σημεῖα διάβαζε ΚΡΥΜ καὶ ἔννουσε Κροῦμος. Ὁ Beševliev σ' αὐτὰ τὰ τρία σημεῖα διαβάζει: СПАКТ, ГРЕКУС ἢ ΧΡΥСА. Ἐκεῖ ποὺ ἄλλοι διαβάζουν ΟΜΟΡΤΑΓ καὶ ἔννοουν τὸ δνομα τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος Ὁμουρτάγ, ὁ Beševliev διαβάζει ΟΝΟΜΑ.

Εἰκ. 1. Ἐνάγλυφο καβαλάρη κνηγοῦ ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκη στὸ Μουσεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως (μῆκος 3,95 μ., ἐποχὴ Αὔγουστου;)

«Cela signifie que la lecture des noms de Kroum et des autres khans bulgares dans cette inscription peut être le fruit de l'imagination et je suis convaincu qu'elle l'est», παρατηρεῖ καὶ πάλι ὁ καθηγητῆς D. Krandžalov².

Δυὸ χιλιάδες περίπου ἀνάγλυφα «θρακὸς ἰππέως» ὑπάρχουν. Ἡ δυσανάγνωστη ἐπιγραφὴ δὲν ἔχει τὴ δύναμη ἀπ' ὅλα τὰ ὅμοια ἀνάγλυφα ν' ἀλλάξῃ τὸ χαρακτῆρα αὐτοῦ μόνον, τὸ ὅποιο πολλοὶ Βουλγαροὶ θέλουν νὰ τὸ θεωροῦν «πρωτοβουλγαρικόν». Δὲν προσάγουν κανένα ἄλλο βουλγάρικο ἢ σλαβικὸ παράδειγμα ἀνάλογο. Μόνο προσπάθησαν, περὶ τὸ 1924, νὰ δείξουν ὅτι τάχα αὐτὸ ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ ἄλλα. Κι αὐτὴν ὁμῶς τὴ θεωρία τοῦ I. G. Kazarov τὴν πολέμησε ὁ St. Mikhailov σὲ ἄρθρο του, ποὺ δημοσιεύθηκε στὰ τσέχικα, στὸ περιοδικὸ Československá Etnografie, VI, 2, 1958, σ. 180-196.

Τὸ ἐπίμαχο ἀνάγλυφο δὲν εἶναι κατὰ τίποτε μοναδικό. Σὲ βράχο σκαλισμένα εἶναι κι ἄλλα ἀνάγλυφα «θρακὸς ἰππέως». Ἐπιγραφές, μεγάλες ἐπίσης, συνοδεύουν καὶ ἄλλα ἀνάγλυφα τῆς κατηγορίας. «Θρῆξ ἰππέυς», καὶ σ' ἄλλα ὅμοια ἀνάγλυφα, συνοδεύεται ἀπὸ σκυλί

1. «Βυζάντιον», ἔ.ἀ., σ. 145.

2. «Βυζάντιον», ἔ.ἀ., σ. 145 κ.έ.

Εικ. 2. Ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Tib. Cl. Maximus, ἀπὸ τῆ Γραμμῆν τοῦ Ν. Δράμας

ἢ σκοτάνει κάποιο θήραμα, ὅπως τὸ λιοντάρι. Ὅθεν τὸ μέγεθος εἶναι ξεχωριστὸ χαρακτηριστικό. Τόσα περίπου εἶναι καὶ ἄλλα ἀνάγλυφα «θρακὸς ἰπέως», ἕνα μάλιστα, στὸ Μουσεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προέρχεται ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ εἶναι 3 μ. στὸ μήκος (εἰκ. 1)¹.

Δὲν ἔχει τίποτε «πρωτοβουλγαρικό» λοιπὸν τὸ ἀνάγλυφο «θρακὸς ἰπέως» κοντὰ στὸ τουρκοχώρι Madaga τῆς Βουλγαρίας. Καὶ ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἑλληνική. Δὲν μένει παρὰ νὰ

Εἰκ. 3. Νόμισμα τοῦ βασιλέως τῶν Παιόνων Πατραοῦ, τελευταῖο τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

ἐξετασθῆ ἀνεπηρεάστα γιὰ ν' ἀποκαλύψῃ μέρος ἀπὸ τὰ μυστικά της. Καὶ αὐτῶν ἡ ρίζα θὰ εἶναι ἑλληνική. Ὅπως τοῦ «θρακὸς ἰπέως» τὸ πρότυπο εἶναι ὁ «ἦρω» τῶν Ἑλλήνων. Πότε παίρνει τὴ μορφή τοῦ Δεξιλέω καὶ πότε τοῦ Αἰ-Γεώργη καὶ τοῦ Αἰ-Δημήτρη. Ἄνάμεσα γεφυρώνουν τὸ κενὸ οἱ Μακεδόνες καβαλάρηδες, ὅπως ἡ ζωγραφιὰ στὸν «τάφο τῆς Νάουσας» (Kinch) καὶ τὰ ἀνάγλυφα στῆ ζωοφόρο καὶ στὸ ἀέτωμα τοῦ Μεγάλου Τάφου στὰ Λευκάδια (Φ. Πέτσα, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σ. 163 κ.έ. καὶ 170 κ.έ.) ἢ οἱ διάσπαρτοι στὴν Ἀσία καὶ στὴν Αἴγυπτο Μεγαλέξανδροι, οἱ Διάδοχοι καὶ οἱ ἰπέες τους (π.χ. σαρκοφάγος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀνάγλυφο ἰπέως στὸν τάφο τοῦ Ἀλκέτα, νομίσματα κ.λ.).

Ἄρκετὰ εἶναι τὰ πραγματικὰ προβλήματα τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Ἀρχαιολογίας. Δὲν χρειάζονται τεχνητὲς ἐμπλοκές. Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα βγαίνει ἀπὸ τὴν περιπέτεια τῶν τε-

1. G. M e n d e l, Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines, Musées Impériaux Ottomans, II, Constantinople 1914, σ. 172 κ.έ., ἀρ. 492.

χνητῶν μεταμορφώσεων τοῦ καβαλάρη στοῦ χωριδί Madara. Πρέπει νά τόν ἀφήσουμε ἡσυχά καί, ἂν δέν εἶναι δυνατόν νά ποῦμε τίποτε ἀκριβέστερο, ἄς μείνῃ ἀπλῶς ἕνας ἀπό τοὺς πολλοὺς «Θρᾶξ ἱππέως»¹.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

ΜΙΑ ΣΛΑΒΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ

Ἔνα ἀπό τὰ «καυτά» θέματα τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Βαλκανικῆς εἶναι τὸ σχετικό μὲ τὸν ἐποικισμό τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς Σλάβους. Πολλὰ ἔχουν γραφῆ γύρω ἀπὸ τὸ ἂν, πότε καί σὲ ποῖο βαθμὸ «εὐθλαβώθη» ἡ Ἑλλάς καί τί λογῆς σλαβικά φύλα κατέβηκαν μέχρι τὸ Αἰγαῖο. Κεντρικὴ θέση στὴν ἐπιχειρηματολογία, στὴν ὁποία δέν ἐπρυτάνευσε πάντοτε ἡ ἀσθηρὴ ἐπιστημονικὴ πρόθεση, κατέχει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Fallmerayer τὸ

1. Ἰδὲ κυρίως E. Will, *Le relief culturel grecoromain*, Paris 1965, εἰδικότερα γιὰ τὸ ἀνάγλυφο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, σ. 62 κ.έ. Στὴν πλούσια βιβλιογραφία τοῦ E. Will ἔχουν προστεθῆ νεώτερα δημοσιεύματα. — Ἐίχε γραφῆ τὸ σημείωμα αὐτὸ ἀπὸ καιρὸ καί τώρα μόλις βλέπω τὸ ἄρθρο τοῦ Georgi Mihailov στὰ *Mélanges helléniques offerts à Georges Daux*, Paris 1974, σ. 279-287. Εἶναι γραμμὸ μὲ ἀφορμὴ τῆ δημοσίευση ἀπὸ τὸν M. Spiedel τῆς ἐπιτύμβιας στήλης τοῦ βετεράνου Τιβερίου Κλαυδίου Μαξίμου, τοῦ «captor Decabali». Ἡ στήλη βρέθηκε τυχαῖα τὸ 1965 στὴ Γραμμὴν, βορειοδυτικὰ τῶν Φιλίππων (εἰκ. 2), δημοσιεύθηκε στὸ «*Journal of Roman Studies*», τ. 60 (1970), σ. 142-153, καί προκάλεσε ζωηρὸ ἐνδιαφέρον καί συζήτηση. Στὴ βιβλιογραφία ὅπου παραπέμει ὁ G. Mihailov πρόσθεσε καί τὸ ἄρθρο τοῦ ἀειμνήστου G. Becatti στὴν *Enciclopedia dell'Arte Antica*, Suppl. 1970 (1973), λ. Trapeaum Traiani. Ὁ,τι ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι ἡ παρατηρήσιμος τοῦ G. Mihailov, ἔ.ἀ., σ. 282, ὁ ὁποῖος πολλὴ σωστά προσάγει παραδείγματα τῆς περιοχῆς Φιλίππων-Ἀβδήρων-Φιλίππουπόλεως, ὅμοια πρὸς τὴν παράσταση τοῦ ἱππέως στὴ στήλη τοῦ T. Κλαυδίου Μαξίμου καί συμπεραίνει:

«On veut voir l'origine de l'iconographie du Cavalier Thrace dans les monuments du genre du relief tombal de Dexiléos à Athènes. Il n'y a pas de doute que le type est venue du dehors, sans doute emprunté à l'art grec. On pourrait même admettre que le group des cavaliers tuant un ennemis, dont le représentant le plus remarquable est le monument de Dexiléos, en aurait été le modele. Par les monnaies du roi péonien Patraus, du dernier tiers du IVe s., on voit comment ce sujet se répandait (fig. 9)». Πολὺ σωστά! Τὸ νόμισμα τοῦ Πατραοῦ ἐδῶ, εἰκ. 3.

Προηγούμενος καί ὁ Ρουμάνος καθηγητῆς D. M. Pirpidi («*Acta Antiqua*», τ. X (1962), σ. 219 κ.έ.) συμφώνησε ἐπίσης μὲ τὴ γνώμη τοῦ E. Will (ἔ.ἀ., σ. 79) ὅτι ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ «θρακὸς ἱππέως» προέρχεται ἀπὸ μακρὰ σειρὰ ἐπιτυμβίων παραστάσεων τῶν Ἑλλήνων. Πρβλ. γιὰ τὶς ἀναθηματικὰ πλάκες μὲ παραστάσεις «θρακὸς ἱππέως θηρεύοντος», ρωμαϊκῶν χρόνων, στὴ Βουλγαρία (βουλγαρικὰ μὲ γαλλικὴ περίληψη), *Archeologia*, Sofia 1970, 2, σ. 19-32.

Ἐπὶ τοῦ πιεστηρίου», βλέπω τὸ βιβλίον τοῦ R. F. Hoddinkott, *Bulgaria in Antiquity*, London 1975, ὅπου γίνεται συχνὰ ἀναφορὰ σὲ παραστάσεις «θρακὸς ἱππέως», σ. 32 (γενοικός), 51 (Ὀδησσός), 112 (Ratiaria), 116 (Montana), 139 (Durostorum), 174 (Θρᾶξ ἱππέως-Ἅγιος Γεώργιος), 182-183 (Pautalia), 185-186 (ἐλληνικὸς χαρακτήρας τῆς περιοχῆς τῆς λατρείας του στοῦ Στρυμόνα καί στοῦ Νέστο) κ.ά.